

**6D011400-Тарих мамандығы бойынша философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін дайындалған
Токешкадилов Ботабек Бейбитбековичтің
«XX ғ. 20-30 жылдарындағы Шығыс Қазақстандағы дәстүрлі мал
шаруашылығының ыдырау» тақырыбын “Қазақстан тарихы” курсында
оқыту әдістемесі» тақырыбындағы диссертациясына**

АҢДАТПА

Отандық тарих ғылымы еліміздің тәуелсіздігімен бірге келген терең түбегейлі өзгерістер мен жаңаруларды басынан өткеруде. Еліміз егемендігінің нәтижесінде демократиялық негіздер басымдылыққа айнала бастаған қоғам жағдайында, әсіресе отарлық кезең мен кеңестік дәуір де орын алған халқымыздың қилы тағдырына қатысты оқиғаларды тарихтың таразысына салуға және әділ бағасын беруге байланысты нәтижелі қадамдар жасалуда. Соның бірі – Қазақстан Республикасы Президенті Қасым Жомарт Тоқаев 2020 жылдың 24 қарашасында қол қойған «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия туралы» жарлығына сәйкес, еліміз тарихындағы зұлмат оқиғалар хроникасын жан-жақты зерттеу, оны толық қалпына келтіру және тоталитаризм жылдарында зардап шеккен қазақстандықтар туралы тарихи жадыны сақтау бағытындағы жаңа ізденістер кезеңі басталды.

Дәстүрлі қазақ шаруашылығына кеңестік аграрлық саясат және саяси экономикалық саладағы іс-әрекеттердің тигізген ықпалы зор. Қазіргі таңда елімізде нарықтық экономикалық қатынастардың қарқынды дамуына байланысты, ел ішінде аграрлық мәселеге деген қызығушылық арта түсуде. Әсіресе, аймақтық аграрлық қайта құруларға баса назар аударылуда. Себебі, әр аймақ географиялық және экономикалық, саяси, тарихи, мәдени және әскери ерекшелікке ие екендігі белгілі. Сондықтанда біз қарастырып отырған XX ғасырдың басындағы Шығыс Қазақстан аймағы тарихи дәстүрлерге бай, мұнда ежелден-ақ қазақтардың көне дәстүрлі шаруашылығы – көшпенді мал шаруашылығы жақсы дамыған өлке.

Бүгінгі күні еліміздің тарихы, әсіресе кеңестік кезеңдегі даму жолының негізгі және өзекті мәселелері тарихи ақиқат тұрғысынан қайта зерттеліп, түсіндірілуде. Кеңестік биліктің ауыл шаруашылығын күштеп ұжымдастыру шаралары ауылды жерлерде шаруалардың жаппай наразылығын тудырып, 1930 жылға қарай ірі көтерілістерге ұласты. Қазіргі таңда елімізде экономикалық қатынастардың қарқынды дамуына байланысты, ел ішінде аграрлық мәселеге деген қызығушылық арта түсуде. Бүгінгі аграрлы экономиканың бір бөлігі болып табылатын дәстүрлі мал шаруашылығының XX ғасыр басындағы қиын жағдайы және оның себептері мен салдарын толық ашу бүгінгі күннің талабы. Сондықтан XX ғасырдың алғашқы он жылдығында жасалған апаттық аграрлы жаңартуды зерттеу маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

«XX ғасырдың 20-30 жылдардағы Шығыс Қазақстандағы дәстүрлі мал шаруашылығының ыдырау тақырыбын Қазақстан тарихы курсына оқыту әдістемесі» біздің зерттеу жұмысымыздың негізгі нысаны болып табылады. Ауыл шаруашылығын күштеп ұжымдастыру кезеңіндегі қазақтың дәстүрлі мал шаруашылығының күйреуі күн көрісі болып отырған мал басының азаюы орны толмас ашаршылыққа әкеліп, босқыншылыққа ұшыратты. Сондықтан бұл тарихи кезеңнің осынау белесін бүгінгі өркениетті талап деңгейіндегі көзқарастар ағымында қарастыру арқылы аймақ өмірінің даму динамикасын ғылыми нақтылау зерттеу тақырыбының өзектілігіне айналмақ.

Зерттеудің мақсаты: XX ғасырдың 20-30 жж. Шығыс Қазақстандағы дәстүрлі мал шаруашылығының өзгеріске ұшырау үрдісіне қатысты мұрағат қорларындағы құжаттарды саралап, ғылыми негізде тұжырымдар мен қорытындылар жасап зерттеу. Шығыс Қазақстандағы ауыл шаруашылығын күштеп ұжымдастыру саясаты мен дәстүрлі мал шаруашылығының құлдырау себеп-салдарларын жан-жақты зерделеу. Жаппай ұжымдастыру жылдарында орын алған астық және ет дайындау науқанының көшпелі, жартылай көшпелі қазақ шаруаларының өмірінде терең із қалдырған қасіретті тағдырын жаңа тарихи көзқарас тұрғысынан зерттеу. Аталған тақырыпқа қатысты мұрағат қорларындағы деректерге сүйене отырып, шынайы тарихи тұрғыда баға беру және педагогикалық әлеуетін оқу-тәрбие үрдісіне енгізу.

Зерттеудің міндеттері: Осы мақсатты жүзеге асыру үшін зерттеу жұмысының алдына мына міндеттер қойылды:

- Дәстүрлі мал шаруашылығының Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарындағы өзгеріске ұшырау үрдісін зерттеу.

- XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы Шығыс Қазақстандағы мал шаруашылығының ыдырау үрдісінің саяси-әлеуметтік мәнін айқындау.

- Зерттеу нысанына қатысты деректерді жүйелеу, саралау негізінде қазақтың дәстүрлі мал шаруашылығының ыдырау себептерін нақтылайтын деректерді ғылыми айналымға енгізу.

- Шығыс Қазақстан аймағындағы ауқатты шаруа қожалықтардың мал-мүлкін тәркілеу науқанының салдарлары мен нәтижелерінің сипаты мен мазмұнын айқындау.

- Астық және ет дайындау науқандарын және оның өңірдегі дәстүрлі мал шаруашылығының ыдырауына тигізген әсерін зерттеу.

- Көшпелі және жартылай көшпелі қазақ шаруаларын отырықшылыққа көшіру саясатын мұрағат қорларынан алынған деректер негізінде тарихи көзқарас тұрғысынан талдау жасау.

- Жаппай ашаршылық пен босқыншылыққа ұшырау жағдайына әкелген және қазақтардың дәстүрлі өмір салтын түбегейлі өзгерткен кеңестік аграрлық қайта құруларға жан-жақты талдау жасау.

- Қазақстан тарихын оқыту әдістемесінде жаппай ұжымдастыру үрдісінің мал шаруашылығына әкелген зардаптарын тарихи-салыстырмалы талдау.

- Өлке тарихын оқытуда дәстүрлі мал шаруашылығының алатын орнын айқындау.

Негізгі ережелері (дәлелденген ғылыми гипотезалар және жаңа білім болып табылатын басқа да тұжырымдар), зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы.

Ұсынылып отырған зерттеу жұмысы еліміз тәуелсіз болып, әлемдік өркениет аясында өткен тарихымызды саралап, жаңаша ұлттық көзқараспен зерделенген ХХ ғ. 20-30 жылдарындағы Шығыс Қазақстандағы дәстүрлі мал шаруашылығының ыдырау себептері мен салдарларын айқындаған диссертациялық жұмыс болып табылады.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығының негіздемесі.

Аталған зерттеу жұмысы Қазақтың дәстүрлі мал шаруашылығының ыдырауы мен оның тарихи салдарлары, көшпелі және жартылай көшпелі қазақ шаруаларын отырықшылыққа көшіру, астық және ет дайындау бағытын жүзеге асыру науқандары және ауқатты шаруа қожалықтарын тап ретінде жою саясатының сипаты мұрағат деректері негізінде жаңа тарихи көзқарас тұрғысынан зерттелді.

Зерттеу жұмысында төмендегідей ғылыми жаңалықтарға қол жеткізілді:

-Ұжымдастыру науқаны қарсаңындағы өлкедегі шаруалардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын зерттеу барысында, мұрағат қорларынан алынған деректері негізінде аймақтың ерекшеліктері жан-жақты талданған.

-Шығыс Қазақстанда ауқатты шаруалар қожалықтарын тәркілеу науқанының іске асырылуы және мал басының қысқаруы, кеңестік саяси-экономикалық эксперименттердің қазақтардың дәстүрлі шаруашылығына кері ықпалы зерделенген.

-ХХ ғасырдың 20-30 жылдардағы қазақтың дәстүрлі мал шаруашылығының күйреуі және ХХ ғасырдың басындағы қазақ ауылындағы түбегейлі өзгерістер ұшырау себептері тұңғыш рет жаңарған көзқараста, мұрағат құжаттары негізінде жарыққа шығып, ғылыми айналымға енгізілді.

-ХХ ғасырдың бірінші ширегінде Шығыс Қазақстанда мал шаруашылығының дамуы мен құлдырауы жағдайына талдау жасалып, мемлекет тарапынан жүргізген іс-шаралар анықталып, жан-жақты баға берілген.

-Шығыс Қазақстанда жүргізілген астық және ет дайындау науқанының жүзеге асырылуы және оның салдарлары бұрын ғылыми айналымға енген мұрағат құжаттары негізінде жан-жақты талданып, ғылыми айналымға енгізілді.

-1920-1930 жылдардағы Қазақстандағы аграрлық реформаның тарихи құжаттар негізінде, оның тиімді және тиімсіз жақтарын мазмұнын айқындауға ұмтылыс жасалды.

-Жаппай ұжымдастыру науқанына қарсы болған шаруалар көтерілісінің негізгі себептері мен салдары айқындалып, жан-жақты талданды.

-Шығыс Қазақстан өңірінде орын алған аштықтың салдарлары нақты статистикалық мәліметтер арқылы талданып, айқындалған.

-Өлкетану тарихын оқытуда дәстүрлі мал шаруашылығының даму деңгейі мен ерекшеліктері айқындалып, тың мұрағат деректері арқылы талдауға мән берілді.

-XX ғ. 20-30 жылдарындағы дәстүрлі мал шаруашылығының ыдырау құбылысын оқытудың әдістемелік негіздері жасалынды.

Диссертацияның ғылыми – практикалық мәні оның тұжырымдары еліміздің мал шаруашылығын дамыту, мал басын ұлғайту арқылы әлеуметтік мәселелерді жетілдіру жұмыстарымен айқындалады.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі.

Диссертацияның негізгі қорытындылары, мазмұны мен негізгі нәтижелері «Scopus» деректер базасына кіретін басылымда 2 ғылыми мақала және Қазақстан Республикасының ғылым және жоғары оқу орындары министрлігі ұсынған басылымдарында 5 ғылыми мақала жарияланды. Халықаралық ғылыми журналдарда жарық көрген мақалалар: «The Public Role of Deputies Elected to the State Duma from the Steppe Region: An Effective Dialogue between Government and Society» және «Education in Turkestan and Western Siberia at the end of the XIX century to the 1920s: Formation of “New Method” Schools and Their Features».